

УДК 343.533

О.І. ІВЕНКО, Харківський національний університет внутрішніх справ

ДІЯЛЬНІСТЬ ОПЕРАТИВНИХ ПІДРОЗДІЛІВ ОВС ЩОДО ВИЯВЛЕННЯ ОСІБ, СХИЛЬНИХ ДО ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ З ПОРУШЕННЯМ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ ТА ПОПЕРЕДЖЕННЯ ЇХ ДІЯЛЬНОСТІ

Ключові слова: інтелектуальна власність, попередження злочинів, діяльність оперативних підрозділів ОВС

Сьогодні інформація є найціннішим ресурсом суспільства, що має широке соціальне значення. Інформація має широку різноманітність форм свого існування. Вона може бути виражена у виді сукупності знаків, нанесених на будь-який носій, досвіду і знань, відбитих у людській пам'яті, зображень і образів, що існують в об'єктивній реальності у вигляді різноманітних фізичних явищ. Інформація є результатом інтелектуальної праці і, отже, об'єктом права власності, що відбито в ст.41 Закону України "Про власність" і погоджується з принципами Стокгольмської конференції 1967 року, до якої Україна приєдналася в 1992 році. У п.2 ст.5 Закону України "Про авторське право і суміжні права" указується, що конфіденційна інформація підлягає охороні в законодавчому порядку і первісним власником інформації є автор-фізична особа, творчою працею якої вона створена.

У період переходу країни до ринкових відносин система законодавства притерпіла кардинальні зміни. Це відноситься і до пра-

вових норм, що регулюють створення правової охорони і використання продуктів інтелектуальної творчості. З'явилися нові об'єкти та програми (програмне забезпечення), які необхідно охороняти, що є наслідком зміни ставлення до продуктів інтелектуальної діяльності людини взагалі. Воно стало більш ринковим, а самі продукти інтелектуальної власності все більш чітко здобувають риси товару (продукту інтелектуальної праці, створеного для функціонування його на ринку). Як наслідок, поняття "інтелектуальна власність" стало правовим поняттям і навіть ввійшло до Основного Закону держави. Стаття 54 Конституції України, що має пряму дію, гарантує кожному громадянину волю творчості і передбачає охорону інтелектуальної власності.

Тому питанням попередження й розкриття злочинів, пов'язаних з порушенням прав інтелектуальної власності повинно приділятися більше уваги з боку правоохоронних органів, і, зокрема, оперативних підрозділів органів внутрішніх справ.

Хоча діяльність оперативних підрозділів ОВС щодо виявлення осіб, схильних до вчинення злочинів, пов'язаних з порушенням прав інтелектуальної власності, була темою наукових досліджень, про що свідчать наукові публікації В.І. Гринчака, В.В. Жирко, Д.М. Середи, Д.Й. Никифорчука, С.І. Ніколаюка, Р.П. Томма, Ю.В. Трунцевського та інших вчених, але можемо констатувати, що проблеми попередження та розкриття злочинів, пов'язаних з порушенням прав інтелектуальної власності за допомогою оперативно-розшукових сил, засобів та методів не розглядалися зазначеними вченими, і в загалі, й за останні роки в Україні майже не існує монографічних досліджень, присвячених цій тематиці. Наведене свідчить про актуальність названої проблеми, що і визначило вибір теми нашої статті.

Тому метою цієї статті є удосконалення діяльності оперативних підрозділів ОВС що-

до виявлення осіб, схильних до вчинення злочинів, пов'язаних з порушенням прав інтелектуальної власності, у зв'язку з чим, на основі класифікації ознак таких осіб, визначити їх типологію та заходи попередження їх протиправної діяльності. Наукова новизна статті полягає в удосконаленні основних напрямків виявлення осіб, схильних до вчинення злочинів, пов'язаних з порушенням прав інтелектуальної власності та осіб, які готують вчинення таких злочинів

Як відомо, діяльність підрозділів ДСБЕЗ по боротьбі з правопорушеннями у сфері інтелектуальної власності та високих технологій, повинна бути спрямована як на виявлення осіб, схильних до вчинення злочинів, пов'язаних з порушенням прав інтелектуальної власності, так і осіб, які готують вчинення таких злочинів. Кожна із зазначених видів оперативно-розшукової діяльності має свої особливості. Приміром, якщо отримано інформацію про особу, схильну до вчинення злочинів, пов'язаних з порушенням прав інтелектуальної власності, то вона береться на профілактичний облік, щодо неї проводиться низка індивідуально-профілактичних заходів, метою яких є переконання особи у доцільності правомірної поведінки. Інша річ, коли отримано інформацію про особу, яка готується до вчинення злочину, тобто про особу, яка підшукує або пристосовує засоби чи знаряддя, співучасників на вчинення злочину, усуває перешкоди для його вчинення тощо. Метою профілактичних заходів у цьому випадку є відвернення злочинного наміру, недопущення скоєння злочину, а також переконання особи у тому, що кримінальним законодавством передбачено звільнення від відповідальності за добровільну відмову від вчинення злочину, тобто щоб так звана "схильність" не переросла у "готування".

Оперативні працівники підрозділів ДСБЕЗ повинні знати, які саме особи є схильними до вчинення злочинів, пов'язаних з порушенням прав інтелектуальної власності,

оскільки вони за певних обставин (як суб'єктивних, такі і об'єктивних) пізніше можуть стати особами, які не схильні, а вже готують вчинення таких злочинів. На жаль, ознайомлення із методичними та практичним рекомендаціями з питань попередження та розкриття злочинів, пов'язаних з порушенням прав інтелектуальної власності [1-3], не дає чіткої відповіді на це питання.

Необхідним аспектом характеристики осіб, схильних до вчинення злочинів, пов'язаних із порушенням прав інтелектуальної власності та осіб, які готують вчинення таких злочинів, є класифікація їх ознак, оскільки існує чітка залежність між певними властивостями і якостями особи та обраним способом вчинення злочину (піратство, плагіат, ввезення на митну територію України без дозволу осіб, які мають авторське право і (або) суміжні права, примірників творів (незаконне відтворення, розповсюдження та тиражування об'єктів інтелектуальної власності; незаконне використання, привласнення авторства на об'єкти інтелектуальної власності; незаконне виробництво, експорт, імпорт, зберігання, реалізація об'єктів інтелектуальної власності; незаконне збирання з метою використання або використання відомостей, що становлять комерційну або банківську таємницю; розголошення комерційної або банківської таємниці).

Спосіб вчинення злочину вказує на особистість злочинця (його досвідченість), особливості предмету чи об'єкту злочинного посягання, характеризує засоби приховання (маскування) злочину, доставки предметів злочину тощо.

На даний час в Україні склалася приблизно така структура підприємств, які спеціалізуються на випуску певного виду "піратської" продукції: підприємства, що незаконно тиражують аудіо та відеокасети; підприємства, що незаконно тиражують музичні компакт-диски та диски CD-ROM; виробники комп'ютерів, що встановлюють "піратське"

програмне забезпечення; виробники фальсифікованої продукції з незаконним використанням знаків для товарів та послуг (товари народного споживання, продукти харчування, побутова хімія тощо) [1, с.16-17].

Окремою групою злочинців є незаконні дистриб'ютори, які спочатку замовляють виробництво або імпорт "піратської" продукції, а потім здійснюють оптову торгівлю нею. У науковій літературі їх об'єднують у такі групи: оптовики "касетники"; оптовики музикальних компакт-дисків та дисків CD-ROM; оптовики фальсифікованої продукції [2, с.17].

Велику кількість порушників прав на об'єкти інтелектуальної власності складають підприємства роздрібною торгівлі та дрібні торговці – лоточники, яких можна побачити майже всюди, і майже всі вони торгують "піратською" продукцією.

Типологія злочинців та класифікація ознак осіб схильних до скоєння злочинів, пов'язаних з порушенням прав інтелектуальної власності, виконує і практичне завдання, оскільки забезпечує підрозділи ДСБЕЗ по боротьбі з правопорушеннями у сфері інтелектуальної власності та високих технологій, відповідними знаннями практичного характеру, оскільки їх ґрунтовне вивчення і врахування надає можливість оперативному працівнику передбачити ту чи іншу поведінку таких осіб і згідно з цим вибрати правильні заходи та методи профілактичної діяльності.

Для характеристики осіб, схильних до вчинення злочинів, пов'язаних з порушенням прав інтелектуальної власності, пропонуємо обрати такі групи ознак: 1) соціально-демографічні, 2) кримінально-правові; 3) морально-психологічні.

Так, аналіз архівних кримінальних справ про злочини, пов'язані з порушенням прав інтелектуальної власності (ст.ст. 176, 177, 203-1, 229, 231, 232 КК України), які були вчинені за останні три роки у м. Харкові, ознайомлення із відповідною статистичною інформацією, розгляд спеціальної наукової

літератури з досліджуваних питань, дозволив виявити такі характерні соціально-демографічні ознаки осіб, схильних до вчинення злочинів, пов'язаних з порушенням прав інтелектуальної власності. Наприклад, у спеціальній науковій літературі неодноразово відзначалося, що переважна більшість злочинів вчинюється чоловіками. Не є винятком із цього правила і злочини, пов'язані з порушенням прав інтелектуальної власності, оскільки, суб'єктами їх вчинення були особи чоловічої статі (більше 80 %). Злочини, пов'язані з порушенням прав інтелектуальної власності вчинюються особами різного віку, натомість середній вік злочинця - 30 років. Хоча є непоодинокі випадки вчинення окремих злочинів цієї групи у більш старшому віці. Так, наприклад, в одній з вивчених нами кримінальних справ, порушених за фактом незаконного відтворення та розповсюдження комп'ютерних програм і баз даних, обвинувачення було пред'явлене гр. А., якому на момент вчинення цього злочину виповнилось 58 років.

Освітній рівень та спеціалізація залежить від виду злочину. Наприклад, незаконний обіг дисків для лазерних систем зчитування, матриць, обладнання та сировини для їх виробництва (ст.203-1 КК) скоюють особи з освітою у сфері інженерії, електроніки й математики. Як зазначається у науковій літературі, несанкціонований доступ до комп'ютерної системи чи мережі з обмеженим доступом - технологічно складна акція, яку вчинити можуть лише фахівці досить високої кваліфікації. Тому пошук причетних до цього варто починати з технічного персоналу комп'ютерних систем чи мереж, що зазнали такого впливу (розробники автоматизованих інформаційних систем, їх керівники, оператори, програмісти, інженери зв'язку, фахівці із захисту інформації та ін.). Причетність конкретної особи до несанкціонованого доступу до комп'ютерної інформації може бути встановлена з показань свідків, а також за

матеріально-фіксованими відображеннями, тобто за слідами пальців рук, залишеними на їх поверхні, за допомогою написів на дискетах та дисках, де зазвичай нотують відомості про характер записаної на них інформації, а часом - і кому належать ці носії інформації. Для виявлення осіб, зобов'язаних забезпечувати дотримання режиму доступу до комп'ютерної системи чи мережі, необхідно ознайомитись із наявними інструкціями, що встановлюють повноваження відповідальних за захист інформації [3, с.58].

Проте, зареєстровані також випадки, коли злочинці не мали будь-якого технічного досвіду. Натомість, більшість з них мають спеціальні знання відносно ЕОМ, оскільки вже у школі, і особливо у вищих навчальних закладах студенти вивчають основи комп'ютерної науки. Тому в більшості випадків злочинці набувають знань ще у середніх навчальних закладах. Домашнє вивчення також може бути фундаментом майбутньої злочинної діяльності.

Встановлено, що більше 60 % осіб, які вчинили злочини, пов'язані з порушенням прав інтелектуальної власності, мають вищу освіту. Натомість, необхідно зазначити і те, що питома вага осіб, які не мають вищу освіту та вчинюють такі злочини, за останні вісім років зросла на 11 %.

Щодо сімейного стану осіб, котрі вчинили такі злочини, 53 % становлять одружені; 27 % засуджених за вчинення злочинів пов'язаних з порушенням прав інтелектуальної власності, знаходилися у незареєстрованих шлюбних відносинах. 73 % осіб, які вчинили злочини, пов'язані з порушенням прав інтелектуальної власності, на постійній основі займалися суспільно корисною працею, а питома вага тих, хто на момент вчинення злочину не працював, склала лише 8 %. Серед злочинців, які посягають на право інтелектуальної власності, є різні прошарки злочинного світу.

Серед осіб, які вчинили злочини, пов'язані з порушенням прав інтелектуальної

власності, спостерігається різке майнове розшарування. Деякі з них є малозабезпеченими людьми (29 %), інші ж мають значний на сьогодні достаток (більше 60 %). Переважна більшість злочинів, пов'язаних з порушенням прав інтелектуальної власності, вчиняється у містах (більше 90 %), що насамперед пов'язано із широким ринком збуту контрафактної продукції, можливістю маскування її незаконного виготовлення під законне та ін.

Натомість, самі по собі соціально-демографічні ознаки характеризують особу злочинця чи особу, схильну до вчинення злочинів, пов'язаних з порушенням прав інтелектуальної власності, достатньо формально. Але, з іншого боку, саме ці дані, коли вони беруться в значному обсязі, характеризуються високим ступенем вірогідності й надають найбільш якісний у цьому відношенні матеріал для наступної обробки в масштабах статистичного дослідження.

Соціально-демографічна характеристика особи злочинця чи особи, схильної до вчинення злочинів, пов'язаних з порушенням прав інтелектуальної власності, суттєво доповнюється аналізом її кримінально-правових ознак. Особи, які скоюють злочини, пов'язані з порушенням прав інтелектуальної власності, як правило, не мають кримінального минулого (82 %). Інші ж - 18 % раніше притягалися до кримінальної відповідальності у переважній більшості випадків за вчинення корисливих злочинів. У 87 % випадках такі злочини вчинюються однією особою. Якщо має місце групове вчинення зазначеного злочину, то найчастіше до складу групи входять виключно дорослі особи. Змішаною групою, тобто такою, в якій приймають участь як дорослі, так і неповнолітні, вчинюється лише 8 % злочинів цієї групи. 100 % осіб, які вчинили злочини, пов'язані з порушенням прав інтелектуальної власності, були визнані судом осудними, тобто такими, які під час вчинення злочину могли усвідом-

лювати свої дії (бездіяльність) і керувати ними (ст.19 КК) [4].

Позитивна характеристика винного фігурує як пом'якшуючий чинник у 34 %. Добровільне відшкодування заподіяної шкоди визнано такою обставиною в 3 % вироків; сприяння винного розкриттю злочину – у 8 %; вчинення злочину внаслідок збігу тяжких особистих або сімейних обставин – 5,4 %.

Морально-психологічні властивості (ознаки) характеризують внутрішній світ людини. З точки зору людських психофізичних характеристик – це, як правило, яскрава, мисляча й творча особа, професіонал своєї справи, здатний йти на технічний виклик, бажаний працівник. Одночасно - це людина, яка боїться втратити свій авторитет або соціальний статус у рамках якоїсь соціальної групи.

У структурі мотиваційної сфери злочинів, пов'язаних з порушенням прав інтелектуальної власності, переважають користь (89 %), інколи помста, заздрість, бажання щось доказати оточуючим. Широке розповсюдження поведінкових стереотипів у поєднанні з низьким рівнем самоконтролю звичайно набирають форми немотивованих злочинів, пов'язаних з порушенням прав інтелектуальної власності.

Отже, особам, які вчинили злочини, пов'язані з порушенням прав інтелектуальної власності, притаманні: спотворене уявлення про сміливість; загострене ставлення до навколишнього, до всього нового, незнайомого; підвищена фізична активність, надмірність невитрачених сил та енергії; прагнення до самовираження та самоствердження "будь-якою ціною"; бажання показати й довести своє лідерство; схильність до наслідувальності негативної поведінки.

З метою виявлення осіб, схильних до вчинення злочинів, пов'язаних з порушенням прав інтелектуальної власності та осіб, які готують вчинення таких злочинів, працівники підрозділів ДСБЕЗ: 1) опитують осіб за їх

згодою, використовують їх добровільну допомогу; 2) проводять контрольну та оперативну закупівлю контрафактної продукції, під якою необхідно розуміти примірники твору, фонограми чи відеограми, відтворених, опублікованих і (або) розповсюджуваних з порушенням авторського права і (або) суміжних прав, у тому числі примірників захищених в Україні творів, фонограм і відеограм, що ввозяться на митну територію України без згоди автора чи іншого суб'єкта авторського права і (або) суміжних прав, зокрема з країн, в яких ці твори, фонограми і відеограми ніколи не охоронялися або перестали охоронятися [5] з метою виявлення та документування фактів протиправних діянь; 3) порушують в установленому законом порядку питання про проведення перевірок фінансово-господарської діяльності підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності та осіб, які займаються підприємницькою діяльністю змістом якої є відтворення, опублікування чи розповсюдження об'єктів інтелектуальної власності; 4) ознайомлюються з документами та даними, що характеризують діяльність таких підприємств, установ та організацій; 5) відвідують жилі та інші приміщення за згодою їх власників або мешканців для з'ясування обставин вчиненого або такого, що готується, злочину, пов'язаного з порушенням прав інтелектуальної власності, а також збирають відомості про протиправну діяльність підозрюваних або осіб, щодо яких провадиться перевірка; 6) негласно виявляють та фіксують документи та інші предмети, що можуть бути доказами підготовки або вчинення такого злочину; 7) знімають інформацію з каналів зв'язку, застосовують інші технічні засоби отримання інформації; 8) контролюють шляхом відбору за окремими ознаками телеграфно-поштової відправлення; 9) здійснюють візуальне спостереження в громадських місцях із застосуванням фото-, кіно- і відеозйомки, оптичних та радіоприладів, інших

технічних засобів; 10) використовують допомогу гласних і негласних штатних та позаштатних працівників з метою виявлення осіб, схильних до вчинення злочинів, пов'язаних з порушенням прав інтелектуальної власності та осіб, які готують вчинення таких злочинів; 11) отримують від юридичних та фізичних осіб безкоштовно або за винагороду інформацію про злочини, пов'язані з порушенням прав інтелектуальної власності; 12) створюють з метою конспірації підприємства, організації, використовують документи, які зашифровують особу чи відомчу належність працівників, приміщень і транспортних засобів оперативних підрозділів [6].

Пошук інформації та виявлення осіб, схильних до вчинення злочинів, пов'язаних з порушенням прав інтелектуальної власності та осіб, які готують вчинення таких злочинів, здійснюється в місцях концентрації злочинного елементу, за місцем проживання або роботи, збуту контрафактної продукції та в інших громадських місцях з масовим скупченням громадян, що розташовані на обслуговуваній території. Стосовно таких осіб працівники підрозділів ДСБЕЗ здійснюють регулярний контроль за їх поведінкою та проводять негласні оперативно-розшукові заходи, використовують можливості оперативної техніки, оперативних і криміналістичних обліків, інших служб органів внутрішніх справ тощо.

Організація діяльності підрозділів ДСБЕЗ щодо виявлення осіб, схильних до вчинення злочинів, пов'язаних з порушенням прав інтелектуальної власності та попередження їх діяльності, повинна будуватися на основі таких показників: кількість осіб, взятих на облік і знятих із обліку у зв'язку з їх виправленням; кількість вчинених злочинів, пов'язаних з порушенням прав інтелектуальної власності, в тому числі й тих, які стояли на обліку; ефективність використання в профілактичній роботі сил та засобів інших

служб органів внутрішніх справ.

Таким чином, особливість осіб, схильних до вчинення злочинів, пов'язаних з порушенням прав інтелектуальної власності та осіб, які готують вчинення таких злочинів, полягає в їх негативній соціальній спрямованості, носіями якої є властивості особи, що називаються суспільною небезпечністю особи. Поєднання таких властивостей особи із відповідними соціальними умовами (вільний доступ до об'єктів інтелектуальної власності, наявність відповідних професійних знань, навичок, зв'язки із кримінальним середовищем, тяжке економічне становище тощо), у сукупності і утворюють особу, яку ми називаємо особою схильною до вчинення злочинів, пов'язаних з порушенням прав інтелектуальної власності. Виявлення характерних ознак осіб, схильних до вчинення злочинів, пов'язаних з порушенням прав інтелектуальної власності та осіб, які готують вчинення таких злочинів, а також доповнення ними відповідних методичних та практичних рекомендацій, дозволить розробити адекватну систему заходів профілактичного впливу на таких осіб працівниками підрозділів ДСБЕЗ по боротьбі з правопорушеннями у сфері інтелектуальної власності та високих технологій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Методичні рекомендації з питань попередження та розкриття злочинів, пов'язаних з порушенням прав інтелектуальної власності. – К. : Академія МВС України, 2005. – 27 с.
2. Виявлення, розкриття і розслідування злочинів у сфері інтелектуальної власності // Збірник методичних рекомендацій з питань розкриття та розслідування злочинів слідчими та оперативними працівниками ОВС України. – К. : ГСУ України, 2004. – С. 33-48.
3. Шевченко В. Ф. Розкриття та розслідування злочинів у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електров'язку / В. Ф. Шевченко, С. О. Сус-

лов // Бюлетень з обміну досвідом. – 2003. № 150. – С. 60-76.

4. Кримінальний кодекс України // ВВР України. – 2001. – № 5-26. – Ст. 131.

5. Закон України “Про авторське право і суміжні права” : від 23.12.1993 р., № 3792-ХІІ

// ВВР України. - 1994. - № 13. - Ст. 64.

6. закон України “Про оперативно-розшукову діяльність” : від 18.02.1992 р., № 2135-ХІІ (зі змінами та доповненнями 11 липня 2003 року) // ВВР України. – 1992. – № 22. – Ст. 303.

Івенко О. І. Діяльність оперативних підрозділів ОВС щодо виявлення осіб, схильних до вчинення злочинів, пов’язаних з порушенням прав інтелектуальної власності та попередження їх діяльності / О. І. Івенко // Форум права. – 2009. – № 1. – С. 208–214 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2009-1/09ioipid.pdf>

Виконаний аналіз кримінологічних ознак осіб, схильних до вчинення злочинів, пов’язаних з порушенням прав інтелектуальної власності; удосконалено їх класифікацію; визначено типологію та запропоновано заходи попередження їх злочинної діяльності за допомогою оперативно-розшукових сил, засобів та методів з метою удосконалення діяльності оперативних підрозділів ОВС.

Івенко А.И. Деятельность оперативных подразделений ОВД по выявлению лиц, предрасположенных к совершению преступлений, связанных с нарушением прав интеллектуальной собственности и предупреждение их деятельности

Выполнен анализ криминалогических признаков лиц, склонных к совершению преступлений, связанных с нарушением прав интеллектуальной собственности; усовершенствована их классификация; определена типология и предложены мероприятия по предупреждению их преступной деятельности посредством оперативно-розыскных сил, средств и методов с целью усовершенствования деятельности оперативных подразделений ОВД.

Ivenko A.I. Activity of Operative of Law-Enforcement Body Divisions on Revealing the Persons Predisposed to Fulfillment of Crimes, the Rights of the Intellectual Property Connected to Infringement and the Prevention of Their Activity

The analysis criminological attributes of the persons inclined to fulfillment of crimes, the rights of the intellectual property connected to infringement is executed; their classification is advanced; the typology is determined and actions for the prevention of their criminal activity by means of operative-search forces, means and methods are offered with the purpose of improvement of activity of operative divisions of Law-enforcement body.